

ACTIVISME LINGÜÍSTIC, LENGÜES MINORITZADES I CAPGIRAMENT DE LA SUBSTITUCIÓ LINGÜÍSTICA: EL CAS DEL ZAPOTECA

RECENSIÓ DE

DE KORNE, HALEY. (2021). *LANGUAGE ACTIVISM. IMAGINARIES AND STRATEGIES OF MINORITY LANGUAGE EQUALITY*. DE GRUYTER.

Joan Albert Argenter Giralt*

Paraules clau: activisme lingüístic; (des)igualtat lingüística; zapotèques; zapoteca de l'Istme.

LANGUAGE ACTIVISM, MINORITY LANGUAGES, AND REVERSING LANGUAGE SHIFT: THE CASE OF ZAPOTEC

REVIEW OF

DE KORNE, HALEY. (2021). LANGUAGE ACTIVISM. IMAGINARIES AND STRATEGIES OF MINORITY LANGUAGE EQUALITY. DE GRUYTER

Keywords: language activism; linguistic (un)equality; Zapotec people; Isthmus Zapotec.

---

* Joan Albert Argenter Giralt, Universitat Autònoma de Barcelona i membre de l'Institut d'Estudis Catalans, jargenter@iec.cat.

Citació recomanada: Argenter Giralt, Joan Albert. (2022). Recensió de De Korne, Haley. (2021). Language activism. Imaginaries and strategies of minority language equality. De Gruyter. *Revista de Llengua i Dret, Journal of Language and Law*, 78, 377-381. <https://doi.org/10.2436/rld.i78.2022.3907>

Sumari

1 Estudi de camp i arquitectura conceptual

2 Estructura i contingut del llibre

1 Estudi de camp i arquitectura conceptual

Aquest és un llibre sobre la desigualtat lingüística i sobre les estratègies amb què l'activisme lingüístic de base pot capgirar-la. La reflexió teòrica hi és important, però la font és l'estudi etnogràfic d'un cas concret a l'istme de Tehuantepec (Oaxaca, Mèxic): els zapotèques parlants del zapoteca de l'Istme o *diidxazá* en denominació autòctona (*diidxa* 'paraula/llengua', *zá* 'núvol' 'la llengua dels núvols' –en probable referència a les ennuvolades muntanyes d'Oaxaca–). La gent de l'istme zapoteca s'autoanomena *binnizá* (*binni* 'poble', *zá* 'núvol', 'el poble dels núvols'). En aquesta àrea els centres més importants són Tehuantepec i Juchitán. En el període precolonial, Tehuantepec era una ciutat-estat, un centre de poder. Ara bé, aquest nom significa en nàhuatl, la llengua dels asteques, 'turó del jaguar' i el zapoteca n'ha adoptat la traducció: *Dani Beedxe*, amb la qual designa la serralada que envolta la ciutat. El nom *Juchitán* prové del nom nàhuatl *Ixtaxtochitlán*, 'lloc de blanques flors'. Aquesta dependència del zapoteca envers el nàhuatl dels asteques es reitera en la toponímia local i permet presumir que el bilingüisme o el multilingüisme entre ètnies veïnes o entre les seves classes dirigents era habitual i que ja en aquest període l'ecologia lingüística reflectia les relacions de poder entre els pobles autòctons de l'istme. Aquesta "subordinació toponímica" reflecteix el període en què, malgrat el domini que havien exercit els zapotèques a la zona, la puixança dels asteques ja l'anava desplaçant.

Precisarem a continuació el sentit amb què l'autora entén certs conceptes elementals.

Així, l'activisme lingüístic és un projecte social que té com a objectiu oposar-se a les desigualtats basades en el fet lingüístic; la concepció, els objectius i els mitjans d'aquest projecte poden canviar amb el temps.

Un imaginari social és, dit breument, la manera com un poble imagina la seva existència social i les expectatives que sosté al respecte.

La igualtat lingüística s'ha establert com a procés d'un ideal a assolir, un procés inacabat. En aquest sentit, és un imaginari que sovint continua essent encara una lluita a mantenir en la pràctica social a causa de normes i estructures politicoeconòmiques en conflicte que promouen el benestar d'uns per sobre d'altres.

La diversitat i la variació lingüístiques són trets inherents del llenguatge. Tant en comunitats multilingües com monolingües, els parlants disposen d'un repertori verbal de llengües i varietats dialectals, socials, funcionals i pragmàtiques. Ara bé, la diversitat lingüística no és neutral i sovint serveix per crear poder i jerarquia entre grups socials.

El concepte de "llengua minoritària" no s'ha d'entendre com l'etiqueta objectiva d'una realitat mesurable en nombre de parlants, sinó com una condició política definida per un estatus de minorització, estigmatització o subordinació de la llengua en qüestió en relació amb altres llengües. Aquest estatus, que no afecta solament la llengua, sinó els parlants, està subjecte a negociació i a canvi contínuament.

El problema no és la llengua, sinó la discriminació. Com afirmava Haugen, "la llengua no és cap problema si no és emprada com una base per a la discriminació, però aquest és precisament el cas d'ençà que en tenim documentació".

En els darrers temps s'han promogut els discursos sobre la igualtat i la diversitat lingüístiques i sobre el plurilingüisme, tant des dels professionals de la lingüística i les ciències socials, com dels activistes, els organismes internacionals i els governs nacionals o regionals. La UNESCO s'ha pronunciat al respecte en diverses ocasions. L'ONU va declarar el 2019 com l'Any Internacional de les Llengües Autòctones i, encara, el període 2022-2032 com la Dècada de les Llengües Autòctones.

Cal reconèixer que s'ha fet un llarg camí des del govern basat en la "jerarquia natural" vers un imaginari de control social compartit, una transició inacabada. L'activisme, com a contraposició a les desigualtats lingüístiques, troba el seu lloc en el context d'aquest imaginari social global, el qual projecta un determinat "ordre moral de la societat".

En tractar-se del fet lingüístic, sigui una llengua, sigui una ecologia lingüística, trobem almenys dues concepcions contraposades, que es corresponen en general a una perspectiva lingüística i a una perspectiva

sociopolítica. La primera se centra en “l’essència” de les llengües i la segona en “les condicions d’existència” de les llengües i, al capdavall, dels parlants.

La lingüística ha tendit a elaborar un determinat “concepte lingüístic” del que és una llengua i l’ha entesa sigui com un sistema autònom ben delimitat, una estructura formal independent dels parlants i de llur condició històrica, sigui com una estructura cognitiva de la ment humana, mancada, però, del reconeixement de la seva dimensió pública.

Des d’un punt de vista social, els estudiosos s’han centrat en el llenguatge com a pràctica social, les pràctiques comunicatives dels grups humans en un context cultural i situacional determinats, i en els parlants com a actors i creadors interactius de significat. Segons aquesta concepció, els parlants, els drets lingüístics dels parlants i el benestar dels parlants no poden quedar amagats. Destaca aquesta referència al “benestar” en la consideració de les conseqüències del contacte i del conflicte de llengües i en llur superació o equilibri per a l’acció de l’activisme lingüístic. El terme fou usat en la definició dels objectius de les institucions d’un govern democràtic i en l’estat desitjable a assolir per les polítiques socialdemòcrates, posteriorment assumides pel consens polític i social (i. e. “l’estat del benestar”, potser iniciat en la primeria per Otto von Bismark i entès avui com el reconeixement de la conjunció dels drets civils, polítics i socials –i culturals– en el marc econòmic del capitalisme).

De vegades aquestes dues concepcions exposades s’han descrit en termes d’una aproximació essencialista o d’una aproximació constructivista a l’objecte d’estudi. L’autora es declara seguidora d’aquesta segona opció, la qual posa el focus en el context, en el llenguatge com a acció i com a procés, i en els parlants com a actors. L’autora també anota que aquestes dues concepcions no són necessàriament contraposades. Pot semblar una paradoxa, però l’afirmació respon a una lògica. Es pot concebre el llenguatge com un objecte i es pot concebre com una acció. Ara, la continuació de l’argument és que en determinades circumstàncies la urgència dels problemes demana una tria prioritària: aquest pot ser el cas de les llengües minoritzades i, referent a això, ella es decanta per la perspectiva constructivista. Tanmateix, és cert que almenys alguns membres de la professió adés n’adoptem una, adés l’altra. L’interès per la documentació d’un coneixement en vies d’extinció i l’interès per l’envigoriment de llengües amenaçades, per exemple, no sempre s’exclouen. No solament els lingüistes, sinó també els activistes, locals o externs, han de confrontar aquest dilema i adoptar una posició o una altra segons quins siguin els seus objectius prioritaris –així, elaborar diccionaris i desplegar una llengua literària, o recuperar una generació de nous parlants.

2 Estructura i contingut del llibre

El llibre consta de set capítols, dels quals cinc enfoquen estratègies específiques de l’activisme lingüístic. El primer aclareix i defineix conceptes elementals de l’activisme lingüístic o que hi són pertinents. El segon exposa les ecologies lingüístiques de l’istme de Tehuantepec al llarg de la història: període precolonial, període colonial, construcció de l’Estat-nació i període dominat per la ideologia neoliberal (amb el seu èmfasi en la diversitat i el plurilingüisme). Aquestes ecologies han estat sempre multilingües, amb la presència de diverses llengües autòctones arribades en distintes onades primer i la presència de llengües europees arribades en onades posteriors. Aquesta és també la situació actual, amb la diferència en la relació de dominació entre elles. L’activisme lingüístic i cultural hi té una llarga tradició.

El tercer capítol revisa la implicació de diversos agents en l’activisme, especialment els investigadors en la seva condició com a tals i com a activistes quan hi han esdevingut. L’autora concep la relació entre investigadors de diverses disciplines com a comunitats de pràctiques i en remarca l’aportació de coneixement i de recursos, la representació positiva de les llengües locals i el suport a la connexió entre la gent i els recursos.

El capítol quart incideix en l’àmbit de l’escola, de gran impacte en la socialització. El primer que cal observar és l’exclusió del zapoteca de l’escola. Tanmateix, alguns mestres s’impliquen en l’ensenyament de la llengua i creen comunitats de pràctiques que connecten la vida escolar i la vida quotidiana a les llars.

El capítol cinquè s’ocupa de l’educació superior i s’endinsa en recerca de camp en una facultat universitària, on es fan cursos de llengua des de 2013, la qual cosa ha representat un canvi important. Els estudiants han modificat positivament actituds prèvies de rebuig inconscient o conscient de la llengua local. L’autora remarca

la importància de l'educació superior en la legitimació de les llengües autòctones i les identitats multilingües, i en la creació d'una nova categoria d'identitat de professor del zapoteca de l'Istme.

El capítol sisè s'ocupa de l'educació comunitària. Analitza els imaginaris i les estratègies d'un taller de base d'alfabetització amb l'objectiu de crear lectors i escriptors en diidxazá. Els mestres promouen l'estimació de la llengua i la literatura autòctones existents, alhora que donen suport als repertoris multilingües i la variació dialectal. Aporten referències històriques i contemporànies, i també intenten trobar un subtil equilibri entre la inevitable tendència al purisme en la llengua escrita i l'acceptació de la variació i el canvi.

El capítol setè s'ocupa de les estratègies en espais de cultura popular i de com aquests són projectats envers un futur de modernitat, incloent-hi música i concerts, els moviments socials feministes i la xarxa. Els activistes s'apropien de la tradició i se n'imaginen una nova versió que enllaça el local i el global, el passat i el present, i es fan visibles a través dels mitjans, la difusió radiofònica i l'activitat en línia. S'hi examinen els espais digitals, sigui en la creació de recursos, sigui en la connexió entre col·lectius que debaten sobre qüestions de llengua i identitat.

Els capítols contenen un resum final, sovint il·lustrat amb un quadre que en sintetitza visiblement el contingut (caps. 3-7), d'acord amb aproximadament un mateix esquema.

Tres apèndixs contenen informacions específiques de gran ajuda per al lector:

L'apèndix A) exposa resumidament, i mitjançant un quadre que l'il·lustra, el marc operatiu de les estratègies de l'activisme lingüístic que ha desenvolupat l'autora al llarg del llibre. S'hi distingeixen tres accions fonamentals orientades vers cinc objectius.

Aquestes accions i objectius consisteixen a (i) crear –produir nous recursos: textos, gravacions, vídeos–, (ii) connectar –establir connexions entre la gent, els objectes, els espais, “fer xarxa” a través d'actes ocasionals: una conferència, un taller, una festa popular, un concert– i (iii) representar (alguna cosa a través del discurs) –activitats i espais socials de llarga duració, com l'escola; identitats: els rols dels individus com a parlants, ensenyants, aprenents, experts; i pràctiques comunicatives (qualsevol forma de producció o recepció, sigui oral o escrita, auditiva o audiovisual, mitjançada o cara a cara).

Si aquestes accions i objectius afaïçonen el *què* de les estratègies de l'activisme, un altre conjunt de característiques de les estratègies de l'activisme lingüístic n'afaïçonen el *com*. Aquestes característiques de l'activisme, no incloses en aquest apèndix-resum, si bé són tractades en el llibre, són “les escales”. Es tracta de la contraposició entre pols en diverses dimensions. Així, pel que fa a la locació, les estratègies poden tendir a afavorir el localisme (p. e. ensenyament en la llengua local), en un extrem, o l'internacionalisme (p. e. també en llengües de difusió internacional), en l'altre; pel que fa al marc temporal, la lentitud (p. e. publicacions convencionals) o la rapidesa (p. e. radiodifusió, difusió en línia); pel que fa a la visibilitat i la mobilitat, adés pot ser baixa, adés alta; pel que fa a l'orientació sociohistòrica, adés vers el passat (p. e. conservadora), adés vers el futur (p. e. desenvolupament de la llengua); pel que fa al tractament de la diversitat, sincrètica (p. e. acceptació de la mixtura lingüística) o purista (p. e. adopció d'una versió arcaica de la llengua), i pel que fa a la participació, oberta (p. e. tallers comunitaris participatius) o controlada (p. e. exclusivitat de l'investigador). Totes elles, per bé que oposades, són tries vàlides –que de vegades es retroalimenten–, si bé reflecteixen conflictes latents o patents en l'orientació que prenen els activistes.

L'apèndix B) ofereix les convencions de transcripció.

L'apèndix C) és un glossari dels termes i les abreviatures més comuns, siguin en diidxazá, siguin en espanyol.

A continuació de la bibliografia subsegüent hi ha l'índex temàtic.

En resum, l'estudi de De Korne és una etnografia sobre les estratègies, els imaginaris i les pràctiques de l'activisme lingüístic observables en la comunitat zapoteca de l'istme de Tehuantepec. A través de l'anàlisi etnogràfica d'un cas concret, l'autora, que adopta una perspectiva constructivista, elabora una arquitectura conceptual generalitzable a altres contextos. En aquest sentit, a més d'acomplir un objectiu acadèmic, es posa al servei d'activistes i professionals que treballen en altres àrees i sobre altres comunitats i llengües minoritzades.